

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

Fakültə : «Əyani»
Kafedra: «DİO-nun inzibati fəaliyyəti»
Fənn: «DİO-nun inzibati fəaliyyəti»
İxtisaslaşma: «DİO-nun inzibati fəaliyyəti»

MÜHAZİRƏ

Mövzu № 4: «Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyəti»

Tərtib etdi:
"DİO-nun inzibati fəaliyyəti"
kafedrasının rəisi, polis polkovniki

V.G.Abişov

Mühazirə kafedra iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № _____, « _____ » _____ 2016-cı il

Bakı - 2016

Mövzu № 4. "Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyəti"

P L A N :

1. Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin anlayışı, mahiyyəti və əsas əlamətləri.
2. Daxili işlər orqanlarının (polisin)inzibati fəaliyyətinin hüquqi xarakteristikası.
3. Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin prinsipləri və onların məzmunu.

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası.
2. "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 28 oktyabr 1999-cu il.
3. "Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin Əsasnaməsinin və strukturunun təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 29 iyun 2001-ci il.
4. "İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 22 fevral 1998-ci il.
5. "Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 09 avqust 1994-cü il.
6. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsi. Bakı Qanun, 2008.
7. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin 17 iyul 2009-cu il tarixli 390 №-li əmri. "Şəhər, rayon, nəqliyyatda polis orqanları haqqında" Təlimatın, "Şəhər, rayon, nəqliyyatda polis orqanlarının rəhbərliyi arasında nümunəvi vəzifə bölgüsü"nün təsdiq edilməsinə dair.
8. «Şəhər, rayon, polis orqanlarında vətəndaşların müraciətlərinə baxılması və qəbulu işinin vəziyyətinə dair» Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin Kollegiyasının 29 noyabr 2013-cü il tarixli KQ-5\1 n-li qərarı.
9. Dərslik. «Административная деятельность ОВД». Ümumi hissə. А.Р.Коренев. М., 2001.
10. Dərs vəsaiti. «Административная деятельность ОВД». Л.Л.Попов. Академия МВД СССР. М., 1987.
11. Dərslik. «Административное право и административная деятельность ОВД». М., 1990.
12. Dərslik. "Административная деятельность ОВД". Ümumi hissə. А.П.Коренев. М., 2001.
13. Dərslik. "Административная деятельность ОВД". Л.Л.Попов. Академия МВД СССР. М., 1987.

14. Dərslik. "Административное право и административная деятельность ОВД". М., 1990.
15. Dərs vəsaiti. Альбом-схем. "Административная деятельность ОВД". А.П.Коренев. Москва, 2001.
16. Tədris programı. DİO-nun inzibati fəaliyyəti. Ümumi hissə. Bakı 2009.
17. Dərslik. Abışov V., Eyvazov H. DİO-nun inzibati fəaliyyəti. Ümumi hissə. Bakı 2008.

GİRİŞ

Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra dövlətin bütün fəaliyyət sahələrində olduğu kimi daxili işlər sahəsində, eləcə də daxili işlər orqanlarının idarə edilməsi sahəsində də islahatların aparılmasına başlanmışdır. Dövlət tərəfindən bu islahatlar bu gündə aparılmaqdadır.

Daxili işlərin idarə edilməsi dövlət idarəetməsinin mühüm sahələrindən biri olduğu üçün dövlətin bu sahədəki vəzifə və funksiyalarının yerinə yetirilməsində daxili işlər orqanları mühüm rol oynayır.

Dövlətin daxili işlər sahəsindəki vəzifə və funksiyalarının dairəsindən, onların məzmun və xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, daxili işlər orqanları öz gündəlik fəaliyyətini inzibati fəaliyyət, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti və cinayət-prosessual fəaliyyət kimi təşkilati-hüquqi fəaliyyət formalarda həyata keçirir. Daxili işlər orqanlarının qarşısında duran vəzifələrin və bu orqanların daxili struktur elementlərinin (xidmət və aparatlarının) əksəriyyətinin inzibati fəaliyyət xarakterli olmasını nəzərə alaraq, daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin təşkilati-hüquqi formaları içərisində daha geniş istifadə olunanı və bu orqanların şəxsi heyətinin daha çoxunun məşğul olduqları inzibati fəaliyyət formasıdır.

Bu günkü mühazirəmizin mövzusunun da mahiyyəti ondan ibarətdir ki, onun vasitəsi ilə siz, birinci növbədə daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin anlayışı, mahiyyəti və əsas əlamətləri, ikinci növbədə daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin hüquqi xarakteristikası, ən nəhayət üçüncü növbədə isə daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin prinsipləri və onların məzmunu barədə nəzəri biliklər əldə etmiş olacaqsınız. Bu biliklərə yiyələnməklə siz, "Polis haqqında" Qanunun 3-5-ci maddələrindən irəli gələn tələbləri qüvvədə olan qanunvericiliyin və qanunçuluğun tələblərinə müvafiq olaraq yerinə yetirmiş olarsınız.

Nəhayət, bu günkü mühazirəmizin mövzusu vasitəsi ilə əldə edəcəyiniz biliklər həm nəzəri, həm də təcrübi cəhətdən sizin gələcək fəaliyyətinizdə mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Çünki, bu nəzəri bilikləri mənimsəməklə siz, gələcək fəaliyyətinizdə xidməti vəzifə və funksiyalarınızı müvafiq olaraq yerinə yetirmiş olarsınız. Digər tərəfdən isə bu biliklərə yiyələnməklə siz gələcək xidməti fəaliyyətinizdə "Polis haqqında" Qanunun 13-14, 16-18 və 20-ci maddələrinin tələblərini düzgün və dönmədən, eləcə də peşəkarcasına yerinə yetirmiş olarsınız.

Sual 1. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin anlayışı, mahiyyəti və əsas əlamətləri

Azərbaycan Respublikasında aparılan demokratik, hüquqi dövlət quruculuğunun əsas vəzifələrindən biri də respublikada mövcud olan ictimai-siyasi sabitliyin qorunub saxlanılmasının, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, onların qanuni mənafələrinin və formasından asılı olmayaraq mülkiyyətin mühafizəsinin təmin edilməsidir.

Dövlətin daxili işlər sahəsindəki bu vəzifə və funksiyalarının yerinə yetirilməsində daxili işlər orqanları (polis) xüsusi yer tutur. Dövlətin bu sahədəki vəzifələrinin tam, vaxtında və səmərəli yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi məqsədi ilə hüquqi vəziyyətlərindən asılı olaraq konkret normativ-hüquqi aktlar vasitəsi ilə daxili işlər orqanlarının (polisin) hər birisinin bu sahədəki vəzifə və funksiyaları müəyyən edilmişdir. Məsələn: "Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Əsasnaməsinin və strukturunun təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 iyun 2001-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi haqqında" Əsasnamənin 2-3-cü bəndlərinə əsasən Daxili İşlər Nazirliyinin bu sahədəki vəzifə və funksiyaları müəyyən edilmişdir; "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən polisin bu sahədəki əsas vəzifələri müəyyən edilmişdir; Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin 17 iyul 2009-cu il tarixli 390 №-li əmri ilə təsdiq edilmiş "Şəhər, rayon, nəqliyyatda polis orqanları haqqında" Əsasnamə ilə şəhər, rayon, nəqliyyatda polis orqanlarının bu sahədəki vəzifə və funksiyaları müəyyən edilmişdir və s.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) hüquqi vəzifələrindən asılı olaraq, yuxarıda göstərilmiş normativ-hüquqi aktlar vasitəsi ilə onların hər birisinin müəyyən edilmiş vəzifələrinin həcmindən və onların məzmunca müxtəlifliyindən, yəni onların vəzifələrinin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq daxili işlər orqanları (polis) öz gündəlik fəaliyyətini aşağıdakı üç təşkilati-hüquqi formada həyata keçirir:

- inzibati fəaliyyət;
- əməliyyat-axtarış fəaliyyəti;
- cinayət-prosessual fəaliyyəti.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) fəaliyyətinin yuxarıda göstərilən təşkilati-hüquqi fəaliyyət formaları içərisində "inzibati fəaliyyət" forması daxili işlər

orqanları polis tərəfindən yerinə yetirilən vəzifələrin həcminə və məzmunca müxtəlifliyinə görə xüsusi yer tutur.

Hüquqi statuslarına görə idarəetmə orqanları olaraq, daxili işlər orqanları (polis) icraedici və sərəncamverici funksiyaları yerinə yetirir və bu funksiyaların həyata keçirilməsi üzrə onların fəaliyyətləri əsasən inzibati-hüquqi normalar vasitəsi ilə tənzimlənir. Bu funksiyaların yerinə yetirilməsi zamanı daxili işlər orqanları (polis) inzibati-hüquqi münasibətlərin subyektləri rolunda çıxış edirlər.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyəti – bu orqanların daxili işlər sahəsində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş səlahiyyətləri çərçivəsində dövlətin vəzifə və funksiyalarının bilavasitə, gündəlik və praktiki olaraq həyata keçirilməsindən ibarət olan məqsədyönlü, təşkilədiçi, icraedici - sərəncamverici və qanunqüvvəli təşkilati-hüquqi fəaliyyət formasıdır.

Polisin bir çox aparat və xidmətlərinin fəaliyyəti öz mahiyyətlərinə görə inzibati fəaliyyət xarakteri daşıyır. Bu fəaliyyət özündə əsasən, ictimai qaydanın qorunması, ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, yol hərəkət təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, icazə sisteminin həyata keçirilməsi, vətəndaşların yaşayış və olduqları yer üzrə qeydiyyatı alınmaları, inzibati nəzarətin həyata keçirilməsi, polis sahə inspektorlarının fəaliyyəti, polisin post-patrul xidməti, yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən hüquqpozmalalarının xəbərdar edilməsi üzrə xidmətin fəaliyyət göstərməsi, polisin xüsusi müəssisələrinin fəaliyyət göstərməsi və s. kimi fəaliyyətləri birləşdirir.

İnzibati-hüquqi vasitələr dövlət, xüsusi və bələdiyyə mülkiyyətlərinin mühafizəsində, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasında olmaları və Azərbaycan Respublikası ərazisindən tranzitlə keçmələri qaydalarına riayət etmələrinə nəzarətin həyata keçirilməsində də geniş tətbiq olunur.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyəti ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinin, ictimai yerlərdə əmin-amanlıq (sakitlik) vəziyyətinin təmin edilməsinin, şəxsiyyətin, onun hüquq və azadlığının mühafizəsinin, fiziki və hüquqi şəxslərin qanuni mənafelərinin qorunmasının, hüquqazidd hərəkətlərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınmasının, təqsirkar şəxslərə qarşı inzibati-prosessual təminatmə tədbirlərinin və inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsinin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir.

İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinə istiqamətləndirilmiş fəaliyyətin məzmununu *birinci növbədə*, ictimai qaydanın

qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi vəzifələrinin praktiki olaraq həll edilməsinin təşkili prosesində orqanların daxilində; *ikinci növbədə* isə dövlət orqanlarının və ictimaiyyətin qüvvə və vasitələri ilə gündəlik bilavasitə ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi zamanı yaranan və inkişaf edən inzibati-hüquqi münasibətlər təşkil edir.

Birinci halda – söhbət ştatların müəyyən edilməsindən, kadrların seçilməsi, yerləşdirilməsi və öyrədilməsindən, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə qərarların hazırlanması və qəbul edilməsindən, qəbul edilmiş qərarların praktiki olaraq yerinə yetirilməsinin təşkilindən, nəzarət funksiyalarının həyata keçirilməsindən və s. (yəni təşkilatdaxili münasibətlərdən, daxili işlər orqanlarının təşkilatdaxili fəaliyyətindən) gedir.

İkinci halda isə – ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə bağlı olan münasibətlər nəzərdə tutulur. Belə münasibətlərə misal olaraq aşağıdakı kimi münasibətləri, məsələn: vətəndaşlar tərəfindən ictimai qaydaya, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mənəviyyət əleyhinə olan inzibati xətalara törədilməsi ilə bağlı yaranan münasibətləri; silah-təmir emalatxanalarının açılmasına icazənin alınması üçün idarə, müəssisə və təşkilatların daxili işlər orqanlarına müraciətləri ilə bağlı yaranan münasibətləri; şəxsiyyət vəsiqələrinin alınması və ya dəyişdirilməsi ilə əlaqədar vətəndaşların polis orqanlarına müraciətləri ilə bağlı yaranan münasibətləri və s. misal olaraq göstərmək olar

Daxili işlər orqanlarının (polisin) iştirakı ilə yaranan belə münasibətlərin obyektləri xidməti münasibətlərdə daxili işlər orqanlarına (polisə) tabe olmayan vətəndaşlar, idarə, müəssisə, təşkilatlar və onların vəzifəli şəxsləri ola bilərlər. Müzakirə edilən bu münasibətlər daxili işlər orqanlarının (polisin) təşkilatdankənar (xarici) inzibati fəaliyyətinə xas olan münasibətlərdir. Bu münasibətlər daxili işlər sahəsində qanunvericiliyin tələblərinə vətəndaşlar və vəzifəli şəxslər tərəfindən riayət olunmasının bilavasitə təmin edilməsində, hüquqpozmalarının və digər qanunazidd əməllərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınmasına, təqsirkar şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsinə istiqamətləndirilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsində ifadə olunur.

Beləliklə, daxili işlər orqanlarının (polisin) təşkilatdaxili və təşkilatdankənar (xarici) inzibati fəaliyyəti bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir və onların əsas vəzifələri vətəndaşlar və vəzifəli şəxslər üçün onların əməyi, istirahətliyi, müxtəlif tələbatlarının təmin edilməsi, hüquq və qanuni mənafələrinin realizəsi sahəsində daha əlverişli şəraitin yaradılmasından ibarətdir.

Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin mahiyyəti – onun vasitəsi ilə daxili işlər orqanlarının (polis) qarşısında duran vəzifə və funksiyaların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilməsinin təmin edilməsindən ibarətdir. Digər tərəfdən isə daxili işlər sahəsində daxili işlər orqanlarının (polis) qarşısında duran vəzifələrin həcmindən və onların məzmunca müxtəlifliyindən, yəni onların vəzifələrinin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq daxili işlər orqanlarının (polis) vəzifə və funksiyalarının böyük həcmnin inzibati fəaliyyət forması vasitəsi ilə həyata keçirildiyi üçün bu fəaliyyət forması praktiki cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Daxili işlər orqanlarının (polis) qarşısında duran vəzifələrin həcmindən və məzmunca müxtəlifliyindən asılı olaraq bu vəzifələrin yerinə yetirilməsində vətəndaşların, ictimaiyyətin iştirakının daha da genişləndirilməsində, onun yeni (müasir) formalarının axtarılıb tapılmasında və tətbiq edilməsində daxili işlər orqanlarının (polis) fəaliyyətinin təşkilati-hüquqi formaları içərisində daha geniş istifadə olunanı inzibati fəaliyyət formasıdır. Onun köməkliliyi ilə daxili işlər orqanlarının (polis) qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsində ictimaiyyətin iştirakının forma və üsulları müəyyən edilir, cinayətkarlığa və digər hüquqpozmalara qarşı mübarizənin gücləndirilməsində ictimaiyyətin rolu daha da yüksəldilir.

Daxili işlər orqanlarının (polis) təşkilatdaxili və təşkilatdankənar fəaliyyətlərinin təşkili və həyata keçirilməsində də inzibati fəaliyyətin rolu böyükdür. Daxili işlər orqanlarının (polis) təşkilatdaxili və təşkilatdankənar fəaliyyətlərinin təşkilinin effektivliyindən bu orqanların (polis) fəaliyyətinin yekun nəticələri bilavasitə asılıdır. Ona görə bu fəaliyyət forması mahiyyətinə görə mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin xarakterik əlamətləri aşağıdakılardır:

- dövlət-hakimiyyət xarakterli olması;
- təşkilati xarakterli olması;
- inzibati fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosesində onun icra hakimiyyətinin müvafiq orqanlarına tabeçiliyi və nəzarət altında olması;
- mərkəzləşdirilmiş rəhbərlik elementlərinin operativ (bilavasitə) idarəetmə ilə əlaqələndirilməsi;
- qanunqüvvəli xarakterliyi;

– profilaktika istiqamətli xarakterliyi.

Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin dövlət hakimiyyət xarakterliyi – bu orqanlar tərəfindən onların üzərinə qoyulmuş inzibati-hüquqi səlahiyyətlərin qanunla ciddi müəyyən edilmiş səlahiyyətləri çərçivəsində dövlətin adından həyata keçirilməsində öz əksini tapır. Daxili işlər orqanlarının (polis) əməkdaşları inzibati funksiyaları yerinə yetirərkən icrası məcburi olan göstərişlər vermək, zəruri hallarda məcburetmə təsir tədbirlərini tətbiq etmək hüququna malik olan idarəetmə subyektini kimi (hakimiyyət nümayəndəsi kimi) çıxış edirlər. (m.18. İctimai qayda və ictimai təhlükəsizlik sahəsində polis əməkdaşının hüquqları. «Polis haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu). Buna görə də idarəetmə obyektləri ilə münasibətdə daxili işlər orqanlarının (polis) icraedici fəaliyyətləri eyni zamanda sərəncamverici fəaliyyətdən də ibarət olur. Daxili işlər orqanlarının (polis) məhz bu sərəncamverici səlahiyyətlərində inzibati fəaliyyətin dövlət-hakimiyyət xarakterliyinə malik olması öz ifadəsini tapır.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti – bilavasitə təşkilədiçi fəaliyyətdir. İnzibati fəaliyyətin təşkilətmə mahiyyəti öz ifadəsini daxili işlər, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsindəki vəzifələrin həll edilməsi üzrə əhalinin bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosesində birgə müəyyən məqsədə yönəldilmiş fəaliyyətlərinin təşkil edilməsində tapır. Bu məqsədlərlə də daxili işlərin idarə edilməsi sisteminin fəaliyyət göstərməsi ilə bağlı məsələlər həll edilir, daxili işlər sahəsində ictimai münasibətlərin iştirakçılarının fəaliyyətləri əlaqələndirilir, bu sahədə birgə görülən işlər təşkil edilir, onun yerinə yetirilməsi üzrə yoxlama və nəzarət həyata keçirilir.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin icra hakimiyyətinin müvafiq orqanlarına tabeçiliyi və nəzarət altında olması xarakterliyi – hüquqpozmalarla mübarizənin təşkilində göstərilən orqanların rolunu yüksəldir, polis, dövlət yol polisi xidmətinin və digər orqanların, xidmətlərin qarşısına qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsi üzrə onların fəaliyyətlərini gücləndirir, onların işlərinə nəzarətin effektivliyini təmin edir, daxili işlər orqanlarının (polis) müxtəlif hüquq mühafizə orqanları ilə ictimai qurumlarla fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsinə kömək edir. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin bu əlaməti Azərbaycan Respublikasının müxtəlif normativ-hüquqi aktlarında öz əksini tapmışdır. Məsələn: "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun (28 oktyabr 1999-cu il) 12-ci maddəsinə əsasən, polis fəaliyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsi müəyyən

edilmişdir. Bu Qanunun 12-ci maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən "Polis haqqında" Qanunun müddələrinin icrasına idarədaxili və idarədənəkar nəzarət həyata keçirilir.

"Polis haqqında" Qanunun 12-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən polisin fəaliyyətinə idarədaxili nəzarəti Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, idarədənəkar nəzarəti isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti həyata keçirir.

"Polis haqqında" Qanunun 12-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən isə polis orqanlarında qanunların icrasına nəzarəti qanunla müəyyən edilmiş səlahiyyətləri daxilində məhkəmələr və prokurorluq orqanları həyata keçirirlər. Bu orqanların səlahiyyətləri müvafiq olaraq "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" (10 iyun 1997-ci il) və "Prokurorluq haqqında" (7 dekabr 1999-cu il) Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən edilmişdir.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti - mərkəzləşdirilmiş rəhbərlik elementlərinin operativ (bilavasitə) idarəetmə ilə əlaqələndirilməsi ilə xarakterizə olunur. Mərkəzləşdirilmiş rəhbərlik daxili işlər orqanlarının (polisin) fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsində, ümumi qaydaların və normativlərin və s. təyin müəyyən edilməsində ifadə olunur. Operativ (bilavasitə) idarəetmə üçün idarəetmənin subyektivi və obyektivi arasında düzünə əlaqələrin mövcud olması xarakterikdir.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti – qanunqüvvəli xarakterə malikdir. Bu əlamətin məzmunu daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin istiqamətlərinin və məqsədlərinə nail olmanın əsas vasitələrini qanunla müəyyən edilməsindən ibarətdir. Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin bu əlaməti çox vacibdir, çünki onun əhatə etdiyi sahə son dərəcədə genişdir. O, həmişə adətən vətəndaşlarla, idarə, müəssisə, təşkilatlarla və vəzifəli şəxslərlə münasibətdə həyata keçirilir. Qanundan istənilən kənara çıxma vətəndaşların, orqanların, idarə, müəssisə və təşkilatların hüquqlarına və qanuni mənafələrinə əhəmiyyətli dərəcədə zərər vura bilər.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin qanunqüvvəli olması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki, bu fəaliyyət prosesində hər şeydən əvvəl qanunun göstərişləri icra olunur. Qanunun normaları, daxili işlər orqanları (polis) tərəfindən konkret həyati vəziyyətlərlə və şəraitlərlə bağlı olaraq tətbiq edilir. Belə

ki, daxili işlər orqanları (polis) və onların vəzifəli şəxsləri məzmunu qanunun birbaşa göstərişlərinin icra edilməsindən ibarət olan bilavasitə göstərişlər verə bilirlər (məsələn: əməkdaşın mükafatlandırılması haqqında əmr vermək), və yaxud da hərəkətlər edə bilirlər (məsələn: hüquqpozmasının qarşısının alınması).

İnzibati fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosesində səlahiyyətli daxili işlər orqanları (polis) idarənin (təşkilatın) normativ-hüquqi aktlarını işləyib hazırlayır, qəbul edir və dərc edir. Məsələn: DİN-in təlimat, nizamnamə, əsasnamə, əmr, göstəriş və s. Onlarda olan normalar və davranış qaydaları qanunqüvvəli xarakter daşıyır, çünki bu aktlar qanunun tələblərinin icra olunması, onların detallandırılması və konkretləşdirilməsi məqsədi ilə qəbul edilir.

Qanunvericiliyə müvafiq olaraq, daxili işlər orqanları (polis) və onların vəzifəli şəxslər hüquqpozan şəxslərin hüquqi məsuliyyətə cəlb edilməsi, onlara qarşı inzibati və cinayət-hüquqi təsir tədbirlərinin tətbiq edilməsi üzrə fəaliyyəti müstəqil həyata keçirmək hüququna malikdirlər. Məlum məsələdir ki, bu fəaliyyət qanunun tələblərinə ciddi müvafiq olaraq həyata keçirilməlidir.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin profilaktik istiqamətliyi – əvvəl, ictimai qayda və ictimai təhlükəsizlik sahələrində sivil münasibətlərin inkişafı, daxili işlərin bu və digər sahələrində müəyyən edilmiş qanunvericiliyə ciddi riayət olunması və onun pozulmasının xəbərdar edilməsi üçün maksimum şəraitin yaradılması ilə şərtləndirilən daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati xarakterli bütün xidmət və aparatlarının, qüvvə və vasitələrinin işinin müasir dövrün tələblərinə cavab verən səviyyədə təşkil edilməsi ilə təmin edilir. Bu işdə yüksək nailiyyətlərə yalnız ictimai qayda, ictimai təhlükəsizlik vəziyyətinin, hüquqpozmalarının törədilməsinə köməklik göstərən səbəb və şəraitin dərinə və hərtərəfli öyrənilməsi, qüvvə və vasitələrin təsirli (aktiv), əsaslandırılmış yerləşdirilməsi, həmçinin də hər bir əməkdaşın yüksək peşəkarlıq xidməti ilə nail olmaq olar.

Mühazirəmizin birinci sualının açıqlanmasını yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, mühazirəmizin gedişatından görüldüyü kimi, mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsi ilə əldə etdiyimiz nəzəri biliklər sizin gələcək fəaliyyətinizdə mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsi ilə birinci növbədə daxili işlər orqanlarının (polisin) fəaliyyətinin təşkilati-hüquqi formaları içərisində daha çox istifadə olunan və öz mahiyyətinə görə daha çox əhəmiyyət kəsb edən inzibati fəaliyyət forması barəsində geniş anlayış əldə etmiş oldunuz. İkinci növbədə isə

mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsi ilə daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin mahiyyəti və əsas əlamətləri barədə nəzəri biliklər əldə etmiş oldunuz.

Mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsi ilə ümumiyyətlə əldə etdiyimiz nəzəri biliklərin əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, siz onları mənimsəməklə gələcək fəaliyyətinizdə öz xidməti vəzifələrinizi düzgün, peşəkarcasına və qanunvericiliyin tələblərinə müvafiq olaraq yerinə yetirmiş olarsınız.

Sual 2. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin hüquqi xarakteristikası

Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin hüquqi xarakteristikası – həm daxili işlər orqanları (polis), həm də onların səlahiyyətli nümayəndələri ilə vətəndaşlar, idarə, müəssisə, təşkilatlar və onların vəzifəli şəxsləri arasında yaranan inzibati-hüquqi münasibətlərdən və onların inzibati-hüquqi tənzimlənməsindən təşəkkül tapır.

İnzibati fəaliyyət prosesində daxili işlər orqanları (polis) digər dövlət orqanları ilə, idarə, müəssisə və təşkilatlarla və vətəndaşlarla, həmçinin də öz sistemi daxilində yuxarı təbəqəli, eləcə də təbəçiliyində olan və digər orqanlarla hər gün çoxsaylı münasibətlərə girir. Bu münasibətlər inzibati-hüquqi normalarla tənzimlənir və bununla bağlı olaraq həmin münasibətlər inzibati-hüquqi münasibətlər adlandırılır. Münasibətlərin harada əmələ gəlməsindən, onların harada yaranmasından və inkişaf etməsindən (daxili işlər orqanlarından kənar və ya onların sisteminin daxilində) asılı olaraq, həm bu münasibətləri tənzimləyən normalar, həm də bu münasibətlərin məzmunu, formaları və realizə üsulları birbirindən fərqlənirlər. Məsələn: daxili işlər orqanlarının sisteminin daxilində idarədaxili məsələləri tənzimləyən normalar (kadrların seçilməsi, yerləşdirilməsi, öyrədilməsi, mükafatlandırılması və s.); daxili işlər orqanlarının qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsi ilə bağlı olaraq yaranan münasibətləri, yəni idarədənəknar münasibətləri tənzimləyən normalar və s.

Orqanların daxili inzibati fəaliyyəti əsasən, daxili işlər orqanlarında (polis də) xidmət keçmə haqqında inzibati qanunvericiliyin normaları ilə tənzimlənir. Bu normalar daxili işlər orqanları (polis) əməkdaşlarının xidməti yerlərinin dəyişdirilməsinin, onlara xüsusi rütbələrin verilməsinin, daxili işlər orqanları (polis) əməkdaşlarının mükafatlandırılması və intizam məsuliyyətinə cəlb edilmələrinin və s. hüquqi əsaslarını təşkil edir. Belə hallarda münasibət daxili işlər orqanları ilə onun əməkdaşları arasında yaranır, həm də nəzərə almaq lazımdır ki, belə münasibətlərin məzmunu xeyli dərəcədə münasibət iştirakçılarının (subyektlərinin) təbəçilik vəziyyətləri ilə müəyyən edilir.

Qeyd etdiyimiz kimi, daxili işlər orqanlarının (polis) daxili inzibati fəaliyyəti "Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında" Əsasnamə ilə tənzimlənir. Bu Əsasnamə "Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında" Əsasnamənin təsdiq edilməsi

barədə" Azərbaycan Respublikasının 29 iyun 2001-ci il tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir. Adı çəkilən Əsasnamə polisdə və Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyi sistemində daxil olan digər orqan və hissələrdə xidmət keçmənin qaydalarını və şərtlərini, bu orqanların vəzifəli şəxslərinin hüquqi vəziyyətinin əsaslarını müəyyən edir.

Daxili işlər orqanlarının xarici (idarədənənar) inzibati fəaliyyəti – daxili işlər orqanlarının (polis) göstərişlərinin (sərəncamlarının) və ya onun səlahiyyətli nümayəndələrinin bu hüquq münasibətlərinin digər tərəfi üçün məcburi xarakter daşması ilə xarakterizə olunur. Məsələn: dövlət yol polisi əməkdaşının yol hərəkəti qaydasını pozan nəqliyyat vasitəsinin saxlanması barədə göstərişi, icazə sistemi təsiri altına düşən ov silahının və digər obyektlərin əldə edilməsinə və saxlanmasına icazənin verilməsi zamanı zəruri sayılan sənədlərin icazə sistemi inspektoru tərəfindən tələb edilməsi; hüquqpozmanın dayandırılması haqqında polis əməkdaşının tələbi və s.

Daxili işlər orqanlarının (polis) xarici (idarədənənar) inzibati fəaliyyəti barədə yuxarıda deyilənlər qətiyyən daxili işlər orqanlarının (polis) iştirakı ilə yaranan bütün münasibətlərin "hakimiyyət-təbəçilik" prinsipi üzrə yaranmasının təsdiq edilməsi üçün əsas vermir.

Daxili işlər orqanlarının (polis) və onların əməkdaşlarının xarici (idarədənənar) inzibati fəaliyyətinin profilaktik xarakterliyi – bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosesində daha yüksək nailiyyətlərə nail olmaq məqsədilə tərəflərin bərabərliyi və əməkdaşlığı ilə xarakterizə olunan münasibətlərin yaradılmasının zəruriliyi ilə şərtləndirir.

İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə profilaktik xarakterli müxtəlif məzmunlu tədbirlərin həyata keçirilməsi məsələləri üzrə polis yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar, vətəndaşların iş, təhsil və yaşayış yerləri üzrə yığıncaqları, təhsil və səhiyyə müəssisələri, eləcə də idarə, müəssisə və təşkilatların müdiriyyətləri və ictimaiyyətin nümayəndələri ilə belə münasibətlərə girir. Cinayətkarlığa və digər hüquqpozmalara qarşı mübarizənin gücləndirilməsinin əlaqələndirilməsi üzrə Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi, Prokurorluq və Ədliyyə Nazirliyi arasındakı münasibətləri buna misal olaraq göstərmək olar.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) ayrı-ayrı orqan və xidmətlərinin inzibati fəaliyyətini daha da ətraflı və dərindən xarakterizə etmək məqsədi ilə onların hər birisinin ümumi vəzifələri ilə yanaşı, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinin müəyyən sahəsini əhatə edən özlərinin konkret vəzifələrinə malik olmalarını da nəzərə almaq lazımdır. Məsələn: Polisin əsas vəzifələri, polis əməkdaşının ümumi vəzifələri və polis fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinin hər birisinin qarşısında duran əsas vəzifələr "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmişdir. "Polis haqqında" Qanunla müəyyən edilmiş polis konkret vəzifələri səciyyəvi formalarda həyata keçirilir. Məsələn: küçələrdə, parklarda, meydanlarda və s. ictimai yerlərdə ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinə polis post-patrol xidməti naryadları tərəfindən xidmətin aparılması yolları ilə nail olunur. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi prosesində yaranan münasibətlər müvafiq qanunvericiliklə tənzimlənir.

Beləliklə, daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin bu və ya digər konkret istiqamətlərində yaranan ictimai münasibətlərin xüsusiyyətləri - bir tərəfdən xüsusi hüquqi aktların mövcud olması, digər tərəfdən isə həyatda bu aktların tətbiq edilməsi prosesində xüsusi fəaliyyət (hərəkət) formalarının mövcud olması ilə şərtləndirilir.

İnzibati-hüquqi vasitələrlə oxşar (eyni cinsli) vəzifələrin həll edilməsi əlavə olaraq yaranan ictimai münasibətlərin xarakteri ilə müəyyən edilən, eyni tipli hərəkətlərin edilməsi ilə həyata keçirilir. Belə növ hərəkətlərin məcmusu inzibati fəaliyyətin növünü təşkil edir. Məsələn: polis post-patrol xidməti; polis sahə inspektorları xidməti; icazə sisteminin həyata keçirilməsi və s.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin forması – daxili işlər orqanlarının (polisin) qarşısında duran vəzifələrin əməli olaraq yerinə yetirilməsi məqsədi ilə törədilən konkret eyni tipli (cinsli) hərəkətlərin təşkilati-hüquqi xarici təzahür formasıdır.

Deməli, *forma* – inzibati fəaliyyəti həyata keçirən daxili işlər orqanlarının (polisin) və onların vəzifəli şəxslərinin fəaliyyətinin mahiyyətinin obyektivləşdirilmiş ifadə edilmə formasıdır. Bu zaman forma – daxili işlər orqanlarının (polisin) fəaliyyətinin məzmununu açıqlamaqla yanaşı, onun həyata keçirilməsinin konkret yollarını da göstərir.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin formasını – hüquqi məzmununa görə aşağıdakı iki növə bölmək olar:

- hüquqi;
- qeyri-hüquqi.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin hüquqi formasının məzmunu - inzibati fəaliyyətin bu fəaliyyət formasında həyata keçirilməsinin hüquqi nəticə yaratmasından, yəni bu fəaliyyət formasında edilən hərəkətlərin hüquqi nəticə yaratmasından ibarətdir. Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin hüquqi forması onun həyata keçirilməsi zamanı onda inzibati fəaliyyətin subyektlərinin dövlət-hakimiyyət, icraedici-sərəncamverici, qanunqüvvəli xarakterli səlahiyyətləri daha aydın surətdə ifadə olunması ilə xarakterizə olunur.

DİO-nun (polisin) inzibati fəaliyyətinin hüquqi formasına onun həyata keçirilməsi prosesində aşağıdakı kimi hərəkətlərin yerinə yetirilməsini misal olaraq göstərmək olar:

- polis əməkdaşının mükafatlandırılması və ya intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi;
- inzibati xəta törətmiş şəxsin inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi;
- odlu silahın əldə edilməsi, saxlanması üçün daxili işlər orqanları (polisin) tərəfindən vətəndaşa icazənin verilməsi;
- polis əməkdaşının bir xidməti sahədən digər xidməti sahəyə keçirilməsi barədə əmrin verilməsi və s.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin qeyri-hüquqi fəaliyyət formasının məzmunu isə – inzibati fəaliyyətin bu fəaliyyət formasında həyata keçirilməsinin heç bir hüquqi nəticə yaratmaması, yəni bu fəaliyyət formasında həyata keçirilən hərəkətlərinin heç birinin hüquqi nəticələr yaratmaması ilə xarakterizə olmasından ibarətdir. Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin qeyri-hüquqi formasına idarəetmə üzrə təşkilati və maddi-texniki hərəkətlərin ifadə formalarını aid etmək olar. Göstərilən hərəkətlər qanuna müvafiq olaraq həyata keçirilirlər, lakin bu hərəkətlərin ifadə formaları isə fəaliyyətin ümumi prinsipləri formasında qaydalarda və əsasnamələrdə möhkəmləndirilir, bundan əlavə onlar həm də inzibati fəaliyyətin vəzifə və məqsədlərinə müvafiq olmalıdırlar.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti aşağıdakı formalarda həyata keçirilir:

- normayaradıcı (norma müəyyənedici);
- hüquqtətbiqedicisi; hüquqtətbiqedicisi fəaliyyət forması - öz növbəsində nizamlayıcı və hüquqmühafizəedicisi növlərə bölünür;
- təşkilati tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- maddi-texniki hərəkətlərin, əməliyyatların yerinə yetirilməsi.

Daxili işlər orqanlarının (polisində) inzibati fəaliyyətinin normayaradıcı fəaliyyət formasına – Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin əsasnamələrinin, nizamnamələrinin, təlimatlarının, göstərişlərinin, əmrlərinin və s. normativ-hüquqi aktlarının qəbul edilməsini və nəşr edilməsini misal olaraq göstərmək olar.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin hüquqtətbiqedicisi fəaliyyət formasına isə – daxili işlər orqanı (polis orqanı) rəisinin bu və ya digər əməkdaşın vəzifəyə təyin edilməsi haqqında əmrini (bu, hüquqtətbiqedicisi fəaliyyət formasının nizamlayıcı fəaliyyət formasıdır) və ya daxili işlər orqanı (polis orqanı) rəisinin inzibati xəta törətmiş şəxsin inzibati cərimə formasında inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi haqqında qərarını (bu isə hüquqtətbiqedicisi fəaliyyət formasının hüquqmühafizəedicisi formasıdır) misal olaraq göstərmək olar.

Daxili işlər orqanlarının (polisində) inzibati fəaliyyətinin təşkilati tədbirlərin həyata keçirilməsi fəaliyyət formasına aşağıdakı kimi təşkilati tədbirlərin həyata keçirilməsini aid etmək olar:

- müşavirənin keçirilməsi;
- məsləhətlərin verilməsi;
- təlimatlandırma;
- təcrübə mübadiləsi;
- profilaktik söhbətlərin aparılması;
- şəraitin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi;
- öyrətmə və s. kimi təşkilati tədbirlərin həyata keçirilməsini.

Daxili işlər orqanlarının maddi-texniki hərəkətlərinin, əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi fəaliyyət forması – məlumatlandırıcı materialların, arayışların, hesabatların, icmalların hazırlanması və işlənməsi, uçot-statistik işin, kargüzarlığın aparılması kimi ifadə olunaraq, daxili işlər orqanlarının (polisində) inzibati fəaliyyətinin normayaradıcılıq, hüquqtətbiqedicisi və təşkilati tədbirlərinin

keçirilməsi fəaliyyət formalarının həyata keçirilməsi üçün ilkin şərait kimi zəruri olan fəaliyyət formasıdır.

Beləliklə, mühazirəmizin ikinci sualının açıqlanmasını yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, mühazirəmizin bu sualının açıqlanması ilə əldə etdiyiniz nəzəri biliklər sizin gələcək fəaliyyətinizdə həm nəzəri, həm də təcrübi cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Mühazirəmizin ikinci sualının açıqlanması zamanı qeyd etdik ki, polisin qarşısında duran əsas vəzifələrin və polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri olan "ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi" fəaliyyət istiqamətinin qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsində daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin rolu geniş və olduqca böyükdür. Ona görə də mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsi ilə "daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin formaları və onların xarakteristikası" və s. kimi əsas müddəalar haqqında əldə etdiyiniz nəzəri biliklərin sizin gələcək fəaliyyətində mühüm əhəmiyyəti və rolu böyük olacaqdır. Digər tərəfdən isə bu əsas müddəaları mənimsəməklə siz, gələcək fəaliyyətlərinizdə xidməti vəzifələrinizi həm qanunvericiliyə, həm də qanunçuluğun tələblərinə müvafiq olaraq, eləcə də və insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipinə riayət edilmə formasında yerinə yetirmiş olarsınız.

Sual 3. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin prinsipləri və onların məzmunu

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin prinsipləri – daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətində rəhbər tutulan ideyalardan və əsas müddəalardan ibarətdir. Prinsiplər özündə ictimai inkişafın qanunauyğunluqlarının obyektivliyini, sosial idarəetmə praktikasının əsas əlamətlərini ümumilikdə, daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətini isə xüsusilə əks etdirir.

Prinsiplərin məzmunu inzibati fəaliyyətin mahiyyətini, onun daha xarakterik əlamətlərini obyektiv olaraq əks etdirir. Prinsiplər hüquq normaları formasında ifadə olunaraq, inzibati fəaliyyətin təşkil edilməli və həyata keçirilməli olmasının ümumi müddəalarından ibarətdir. Belə keyfiyyətə malik olmaqla prinsiplər, icrası və riayət olunması məcburi olan hüquqi tələblər əhəmiyyətinə malik olurlar.

Bununla yanaşı, inzibati fəaliyyətə tənzimləyici təsir göstərən bəzi ideyalar – prinsiplər, öz əkslərini qanunvericilikdə müvafiq ifadə formalarında tapmırlar, beləliklə də onlar daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyəti üçün hüquqi və səciyyəvi xarakter daşıyırlar. Belə ideyalara – prinsiplərə humanizm, sosial ədalətlik, demokratizm və s. kimi prinsipləri aid etmək olar. Bu qrupa aid olan ideyalar – prinsiplər sosial prinsiplər adlandırılır və onlar ümumsosial xarakteri daşıyırlar. Lakin buna baxmayaraq, sosial ədalətlik, humanizm, demokratizm ideyaları və digər prinsiplər daxili işlər orqanlarının (polisin) bütün fəaliyyətində rəhbər tutulmalıdır.

Vətəndaşların həyatının, hüquqlarının, azadlıqlarının və qanuni mənafelərinin, cəmiyyətin mənafelərinin mühafizəsi və daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin digər humanitar məqsədlərinə yalnız vətəndaşlarda müdafiə hüququnun, təqsirsizlik prezumpsiyasının və digər mənəvi - rəhbər ideyalarının mövcud olması hallarında sosial ədalətlik, humanizm, demokratizm prinsipləri və digər prinsiplər əsasında nail olmaq olar.

Məqsədlər (vəzifələr) nəinki inzibati fəaliyyətin xarakterini və onun prinsiplərinin sistemini müəyyən edir, həm də özləri də prinsiplərlə ölçülür. Məqsəd – inzibati fəaliyyətin nəyə yönəldilməsini müəyyən edir, prinsiplər isə – onun necə, hansı formalarda həyata keçirilməsi suallarına cavab verir. Prinsiplər fəaliyyət formalarına, metodlarına, strukturuna, kadrlarına və prosesinə təsir göstərir.

Prinsiplərdə aşağıdakı əsas tələblər öz əksini tapır:

- inzibati fəaliyyət sahəsinə aid olan daxili işlər orqanlarının (polis) xidmət və bölmələrinin yaradılmasına və təşkil edilməsinə qoyulan tələblər;
- inzibati fəaliyyət sahəsinə aid olan xidmət və bölmələr tərəfindən daxili işlər orqanlarının (polis) funksiyalarının onlar tərəfindən həyata keçirilməsinə qoyulan tələblər;
- inzibati fəaliyyətin strategiyasına, taktikasına və iş üslubuna qoyulan tələblər;
- inzibati fəaliyyətin subyektləri və obyektləri arasında yaranan qarşılıqlı əlaqə münasibətlərinin xarakterinə qoyulan tələblər.

Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin prinsipləri – bütövlükdə inzibati fəaliyyətin ümumi başlanğıcı kimi qəbul edilən, onlara xas olan ümumi əlamətlərin obyektiv olaraq qüvvədə olan qanunauyğunluqlarının ifadə formasının nəticələridir.

Prinsiplər insanlar tərəfindən müəyyən edilir və formalaşdırılır. Lakin prinsiplərin insanlar tərəfindən yaradılması (müəyyən edilməsi) heç də onların təmiz subyektiv xarakter daşması demək deyil. Prinsiplər ictimai münasibətlərin inkişafının real proseslərinin və təzahürlərinin mahiyyətini əks etdirir, yəni onlar obyektiv xarakter daşıyır.

Beləliklə, prinsiplər inzibati fəaliyyətin əsasını təşkil edirlər. Bütün digər xüsusiyyətlər və münasibətlər də əsaslardan yaranır. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, fəaliyyətin prinsiplə əsası necədirsə – onun mahiyyəti də o cürədir.

Prinsiplərin təsnifatı

DİO-nun (polis) inzibati fəaliyyətinin prinsipləri bir-biri ilə bu və ya digər dərəcədə əlaqələndirilmiş və bir-birindən asılılıq formasında olaraq onun sistemini təşkil edir. Buna görə də inzibati fəaliyyətin effektivliyinə prinsiplərin bütün sistemini ardıcılıqla və onların hər birini ayrılıqda tətbiq etməklə nail olmaq olar. Bununla yanaşı, sistemdən bu və ya digər prinsipin ayrılması hər bir prinsipin konkret rolunun müəyyənləşdirilməsinə imkan yaradır və bu da onların praktiki tətbiqini asanlaşdırır.

Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin prinsiplərinin sistemində sosial-hüquqi və təşkilati prinsipləri fərqləndirirlər.

Sosial-hüquqi prinsiplərə – ümumsosial xarakter daşıyan və inzibati fəaliyyəti həyata keçirən bu və ya digər orqanın səviyyəsindən və sistemdə tutduğu

yerdən, əməkdaşın tutduğu vəzifəsindən asılı olmayaraq, inzibati fəaliyyətdə realizə olunan prinsiplər aiddir. Sosial-hüquqi prinsiplərin hər birinin rolunun əhəmiyyəti onların daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin sosial (mənəvi, hüquqi) qaydalarının əsasını təşkil etmələri ilə şərtləndirilir.

Təşkilati prinsiplərə –daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin yaradılmasında və təşkil edilməsində rəhbər tutulan prinsiplər aiddir. Bu prinsiplər inzibati fəaliyyəti həyata keçirən aparat, xidmət, orqan, bölmə və digər təşkilati strukturların yaradılması zamanı rəhbər tutulur.

Göstərilən prinsiplərin tətbiq edilməsi orqanların fəaliyyət göstərməsinin və strukturunun daha çox optimal variantlarının seçilməsinə, fəaliyyətin subyektləri arasında səlahiyyətlərin səmərəli bölüşdürülməsinə, inzibati fəaliyyətin funksiyalarının həyata keçirilməsi zamanı paralelliyi və təkrarlılığı aradan qaldırmağa imkan verir.

İndi isə gəlin bu prinsipləri ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirək.

Sosial-hüquqi prinsiplər. Bu prinsiplərə aşağıdakı prinsiplər aiddir:

- humanizm;
- sosial ədalətlik;
- demokratizm;
- xalqın inamına və dəstəyinə arxalanmaq;
- qanunçuluq;
- elmilik, aşkarlığın və peşə sirlərinin əlaqələndirilməsi prinsipləri və s.

Humanizm. Daxili işlər orqanlarının (polis) və onun əməkdaşlarının fəaliyyəti öz mahiyyətinə görə humanist xarakter daşıyır. Çünki, daxili işlər orqanlarının (polis) fəaliyyəti əsasən, insanın şəxsiyyət kimi cinayətkar və digər hüquqazidd qəsdlərdən mühafizə edilməsinə, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, insanların əmin-amanlığı, istirahətliyi və əmək fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitlərin təmin edilməsinə istiqamətləndirilmişdir. Bu prinsip öz əksini "Polis haqqında" Qanunun 4-cü maddəsinin 1-ci hissəsində, "Daxili İşlər Nazirliyi haqqında" Əsasnamənin 2.1-ci bəndində tapmışdır.

Daxili işlər orqanları, polis və onun əməkdaşları özlərinin inzibati fəaliyyət prosesində əgər hüquqazidd qəsdlərdən, təbii fəlakətlərdən və ya digər fəvqəladə hadisələrdən vətəndaşların həyatına, sağlamlığına və əmlakına qarşı təhlükə yaranarsa, onların qorunması üçün tədbirlər həyata keçirirlər. Onlar hüquqpozmalardan və bədbəxt hadisələrdən zərər çəkmiş şəxslərə, həmçinin də

ictimai yerlərdə köməksiz vəziyyətdə qalmış şəxslərə ilkin yardım göstərirlər, itkin düşmüş şəxslərin və qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər hallarda (məsələn: ruhi xəstələrin, azyaşlı uşaqların və s.) şəxslərin axtarışını aparırlar.

Qəzalar, yanğınlar, fəlakətlər, təbii fəlakətə və digər fəvqəladə hallar zamanı onların nəticələrinin aradan qaldırılması, insanların xilas edilməsi, onlara kömək göstərilməsi, nəzarətsiz qalmış əmlakın mühafizəsi üzrə daxili işlər orqanları (polis) tədbirlər görür. Epidemiyalar zamanı karantin tədbirlərinin keçirilməsində səhiyyə orqanlarına, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin yerlərinin müəyyənləşdirilməsində və həmçinin də qohumları ilə əlaqəsini itirmiş şəxslərin axtarışında və s. Qırmızı Xaç və Qırmızı Aypara cəmiyyətlərinə daxili işlər orqanları (polis) köməklik göstərir.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsində humanizm prinsipinin təzahürü kimi məsuliyyətə cəlb edilən şəxsin müdafiə hüququnun təmin edilməsi; inzibati xətlər haqqında işlərin baxılması və təqsirkar şəxsə qarşı təsir tədbirlərinin və tənbehin tətbiq edilməsi zamanı onun şəxsiyyəti, yaşı, səhhəti, ailə vəziyyəti, hüquqpozma görə məsuliyyəti yüngülləşdirən hallar; hüquqpozmuş şəxsin baxımsız qalmış yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlarının olması; həmçinin də baxımsız qalmış əmlak və ya yaşayış yerinin olması və digər hallar nəzərə alınması özünü göstərir.

Daxili işlər orqanları (polis) əməkdaşları tərəfindən təhqiredici, humanizmə zidd və ya vətəndaşların şərəf və ləyaqətini alçaldan hərəkətlərin edilməsi yol verilməzdir. Belə hallara yol vermə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada həmin əməkdaşın törətdiyi hərəkətin ictimai təhlükəlilik dərəcəsi asılı olaraq məsuliyyətə cəlb edilməsi ilə nəticələnir.

Sosial ədalətlik. Fəaliyyət prinsipi kimi sosial ədalətlik prinsipi –hər bir vətəndaş onun həyatına, sağlamlığına edilən qəsdlərdən müdafiəyə görə vətəndaşların hüquq, azadlıq və qanuni mənafelərinə qəsd edən hüquqazidd əməllərdən müdafiə üçün daxili işlər orqanına (polisə) müraciət etməkdə bərabər hüquqa malik olması ilə ifadə olunur. Bu hüquqa müvafiq olaraq, vətəndaşın müraciətinə baxmaq və müraciət üzrə zəruri tədbirləri görmək orqanların vəzifəsidir.

Müzakirə etdiyimiz prinsip hüquq normalalarının düzgün tətbiq edilməsinin təmin edilməsini tələb edir. Bu prinsipin tələblərinə riayət etməklə aşağıdakılar təmin edilmiş olar:

- hər bir hüquqpozma törətmiş şəxs ədalətli məsuliyyətə cəlb edilmiş olsun;

– hüquqazidd əməl ilə cəza (tənbeh) arasında uyğunluq təmin edilmiş olsun;
 – heç bir günahsız şəxsin məsuliyyətə cəlb edilməsinə və cəzaya və ya tənbehə məruz qalmasına yol verilməməsi təmin edilmiş olsun və s. Və əksinə, ədalətli olardı ki, heç bir hüquqpozmuş şəxs məsuliyyətdən yayınmasın.

Daxili işlər orqanlarının (polis) və onların əməkdaşlarının bütün hərəkətləri ədalətli olmalıdır.

Demokratizm prinsipi. DİO-nun (polis) inzibati fəaliyyətində demokratizm prinsipi aşağıdakı vasitələrlə təmin edilir:

– *birincisi*, daxili işlər orqanları (polis) tərəfindən şəxsiyyətin, onun hüquqlarının, azadlıqlarının və vətəndaşların qanuni mənafələrinin mühafizəsi, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi vəzifələrinin həll edilməsinin vətəndaşların və ictimaiyyətin tələblərinə cavab verməsi ilə;

– *ikincisi*, inzibati fəaliyyətin demokratik prinsiplər əsasında həyata keçirilməsi ilə, yəni bu fəaliyyəti həyata keçirən orqanların xidmət və bölmələrin ictimaiyyətin nəzarəti altında fəaliyyət göstərmələri ilə; daxili işlər orqanların (polis) əməkdaşlarının əsas vəzifələrindən biri də, onların xidmət etdikləri yaşayış məntəqələrində hüquq qaydasının vəziyyəti və öz işləri barədə yerli özünüidarəetmə orqanları, əmək kollektivləri qarşısında və vətəndaşların yığıncaqlarında, yəni xalq qarşısında hesabatla çıxış etmələri ilə;

– *üçüncüsü*, inzibati fəaliyyəti həyata keçirən orqanlara və əməkdaşlara vətəndaşların aktiv kömək və yardım göstərməsi inamının olması ilə;

– *dördüncüsü*, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində, yəni daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin əsas məzmununu təşkil edən sahələrdə yerli özünüidarəetmə orqanlarının və ictimai birliklərin iştirak etmələri ilə və s.

Xalqın inamına və dəstəyinə arxalanmaq. Bu prinsip demokratizm prinsipi ilə sıx əlaqədardır. Digər fəaliyyət növləri kimi inzibati fəaliyyət də yerli özünüidarəetmə orqanları, əmək kollektivləri və əhali ilə sıx əlaqədə həyata keçirilir. Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati xidmət və bölmələrinin əməkdaşları hüquq qaydasının mühafizəsində iştirak edən vətəndaşların, ictimai birliklərin inamına, köməyinə və dəstəyinə arxalanmalıdır. Daxili işlər orqanları (polis) müəyyən edilmiş qaydalara müvafiq olaraq ictimai qaydanın qorunması və

ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində, cinayətkarlığa qarşı mübarizədə fərqlənən vətəndaşları mükafatlandırmalıdır.

Bununla yanaşı hüquq qaydasının mühafizəsində iştirak edən dövlət orqanları və ictimai təşkilatlar polisin üzərinə düşən vəzifələrin yerinə yetirilməsində ona hərtərəfli köməklik göstərməyə borcludur («Polis haqqında» Qanun m. 10).

Qanunçuluq. İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, hüquqpozmaların xəbərdar edilməsi və qarşısının alınmasına, təqsirkar şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsinə yönəldilmiş DİO-nun (polisin) inzibati fəaliyyəti qanunlara və digər normativ-hüquqi aktlara müvafiq olaraq həyata keçirilməlidir. Bu, o deməkdir ki, polis əməkdaşlarının bütün hərəkətləri: *birincisi*, qanuna əsaslanmalıdır; *ikincisi*, qanunda və digər normativ aktda göstərilmiş qaydada və çərçivədə həyata keçirilməlidir; *üçüncüsü*, bu və ya digər ictimai münasibəti tənzimləyərkən qanunun qoyduğu məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün qanun naminə icra edilməlidir.

Əgər qanun konkret halda hərəkət və qərarların bir neçə variantını nəzərdə tutursa, onda daxili işlər orqanlarının (polis) əməkdaşı yaranmış halların məcmusundan irəli gələrək öz mülahizəsinə görə daha optimal və səmərəli qərar qəbul etmək hüququna malikdir. Məsələn: ictimai qaydanı pozan şəxs hüquqpozmanın xarakterindən və digər hallardan asılı olaraq polis əməkdaşı tərəfindən xəbərdar edilə bilər; cərimə edilə bilər; və yaxud da həmin şəxsi inzibati məsuliyyətdən azad edilə bilər. Beləliklə, polis əməkdaşı konkret pozuntunu müstəqil olaraq hərtərəfli qiymətləndirməklə hərəkət üsulu seçir və iş üzrə daha məqsədəuyğun qərar qəbul edir. Burada məqsədəuyğunluqla özbaşınalıq arasında heç bir ümumi əlaqə olmamalıdır, çünki, o, qanuna əsaslanmalıdır və qanunla müəyyən edilmiş hədləri keçməməlidir. Qanunvericilik qanunçuluğu məqsədəuyğunluğa qarşı qoymur. Beləliklə, məqsədəuyğunluq həmişə qanuni olmalıdır.

DİO-nun (polisin) inzibati fəaliyyətində qanunçuluğa riayət olunması xüsusilə vacibdir. Belə ki, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə fəaliyyət şəxsiyyətin, onun sağlamlığının, hüquq və qanuni mənafelərinin müdafiəsi ilə sıx bağlıdır. Daxili işlər orqanları sisteminə daxil olan polis məcburetmənin tətbiqi üzrə geniş hüquqlara malikdir. Bununla bağlı olaraq qanunçuluğun hər hansı bir formada pozulması qəti yolverilməzdir, çünki qanunçuluğun hər hansı bir formada pozulması vətəndaşların konstitusiyaya hüquq

və azadlıqlarının pozulması deməkdir. Polis əməkdaşının hüquqazidd hərəkətləri onun nüfuzunu sarsıdır və qanunçuluğun pozulmasının ayrı-ayrı faktları üzrə əhali bütövlükdə polisin işi haqqında mühakimə yürütməyə başlayır.

Hakimiyyətdən, xidməti vəziyyətindən sui-istifadə etmə və digər hüquqazidd hərəkətlərin törədilməsi daxili işlər orqanları (polis) əməkdaşı üçün qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyəti yaradır. Polis əməkdaşı tərəfindən vətəndaşların hüquqları və qanuni mənafeləri pozulduqda daxili işlər orqanları onların bərpa edilməsi və vurulmuş zərərin ödənilməsi üçün tədbirlər görməli (polis) və aşkar surətdə üzr istənilməlidir.

Elmilik prinsipi. DİO-nun (polisin) inzibati fəaliyyətinin effektivliyi onun həyata keçirilməsi zamanı yaranan məsələ və problemlərin həllinə yaradıcı və elmi cəhətdən yanaşmaqdan asılıdır. Bu prinsip öz ifadəsini daxili işlər orqanlarının (polisin) işinin digər növ və istiqamətlərinin həyata keçirilməsində olduğu kimi inzibati fəaliyyətin də həyata keçirilməsində ictimai inkişafın obyektiv qanunauyğunluqlarının və proseslərinin, elmi nailiyyətlərin daim nəzərə alınmasında göstərir.

İnzibati fəaliyyətdə elmilik hüquqpozmalara qarşı mübarizənin müvəffəqiyyətlə aparılması üçün zəruri olan, ictimai qayda və ictimai təhlükəsizlik, cinayətkarlığın vəziyyəti və digər məlumatlar barədə informasiyaların (məlumatların) toplanmasına, onların təhlilinə və ümumiləşdirilməsinə elmi metodikanın tətbiq edilməsində ifadə olunur. İnfomasiyaların işlənməsi və saxlanması üçün elektron-hesablama maşınlarından istifadə edilir. Elmilik informasiyaların dəqiq təhlilini, aktual problemlərin üzə çıxarılmasını, proqnozlaşdırmanı, hüquqpozmalarla mübarizənin perspektivli planlaşdırılmasını, problemlərin həllinin daha optimal variantlarının hazırlanmasını və qarşıya qoyulmuş proqramların yerinə yetirilməsinin daha effektiv yollarının və üsullarının seçilməsini nəzərdə tutur.

Elmilik prinsipi məsələlərin həllinə kompleks, sistemli şəkildə yanaşmanı, fəaliyyətin məqsədlərinə daha az qüvvə və vasitələr sərf etməklə nail olmaq yollarının müəyyən edilməsini tələb edir.

Elmilik əməkdaşların funksional vəzifələrinin optimal olaraq müəyyənləşdirilməsində və hüquqi cəhətdən möhkəmləndirilməsində, daxili işlər orqanlarının (polisin) aparat və xidmətlərinin strukturunun təkmilləşdirilməsində ifadə olunur.

Araşdırdığımız prinsip həm də daxili işlər orqanlarında (polisdə) əməyin elmi təşkilini (ƏET), avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərindən (AİS), digər elmi-texniki vasitələrdən, təşkilati texnikalardan istifadə olunmasını nəzərdə tutur. ƏET – əməyin məhsuldarlığını əhəmiyyətli dərəcədə artırır, əməkdaşın şəxsi və iş vaxtını daha səmərəli keçirməyə kömək edir, iş proseslərinin optimallaşdırılmasına, həmçinin də əlverişli əmək şəraitinin yaranmasına kömək edir.

Elmlik prinsipi gündəlik əməli fəaliyyətdə elmi tövsiyələrin və nəticələrin istifadə edilməsini, şəxsi təcrübənin öyrənilməsini və ümumiləşdirilməsini, özünü doğrultmuş bütün müsbət təcrübələrin vaxtında aşkar edilməsi və tətbiq edilməsi üçün qəbul edilən qərarların nəticələrinin real olaraq obyektiv qiymətləndirilməsini, eləcə də ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə xarici və Respublikamızın qabaqcıl təşkilatçılıq təcrübəsindən yaradıcılıqla istifadə edilməsini nəzərdə tutur.

İnzibati fəaliyyətin yaxşılaşdırılması üçün psixologiyanın nailiyyətlərindən istifadə olunması, başqa sözlə desək, daxili işlər orqanı (polis) əməkdaşları tərəfindən insanların davranışına təsir edən psixoloji-pedaqoji təsir metodlarının öyrənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Aşkarlıq və peşə sirrinin əlaqələndirilməsi prinsipi. DİO-nun (polis) inzibati fəaliyyəti vətəndaşlar, ictimaiyyət və kütləvi informasiya vasitələri üçün aşkar və açıqdır. Daxili işlər orqanları (polis) öz fəaliyyətləri, ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin vəziyyəti, onların möhkəmləndirilməsi üzrə tədbirlər haqqında daim əmək kollektivlərini, müəssisələri, ictimai təşkilatları, kütləvi informasiya vasitələrini (radio, televizor, mətbuat), dövlət orqanlarını və əhalini məlumatlandırmalıdır.

Bununla yanaşı, dövlət və xidməti (peşə) sirr olan məlumatlar, eləcə də xidməti fəaliyyət prosesində əldə olunmuş vətəndaşların şərəf və ləyaqətinə toxunan məlumatlar qanunla nəzərdə tutulmuş hallardan başqa, aşkarlanmamalıdır.

DİO-nun inzibati fəaliyyətinin təşkilati prinsipləri. Təşkilati prinsiplərin sistemi təyinatlarına görə aşağıdakı 2 qrupa bölünür:

1. İnzibati fəaliyyəti həyata keçirən aparat və xidmətlərin təşkili prinsiplərinə;
2. İnzibati fəaliyyəti həyata keçirən aparat və xidmətlərin fəaliyyət prinsiplərinə.

Birinci qrupa aşağıdakı prinsiplər aiddir:

- sahəvi;
- ərazi;
- xətti;
- funksional;
- tabeçilik.

Sahəvi prinsip. Sahəvi prinsip inzibati fəaliyyəti həyata keçirən aparat və xidmətlərin təşkilində aparıcı rol oynayır. Ona müvafiq olaraq bu və ya digər növ inzibati fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün (ictimai qaydanın qorunması, ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi və s.) müvafiq aparat, xidmət və bölmələr yaradılır. Aparat və xidmətlərin sahəvi prinsip üzrə təşkil edilməsi ixtisaslaşdırılmanı təmin edir, işdə inzibati fəaliyyətin müxtəlif növlərinin xüsusiyyətlərini nəzərə almağa, əməkdaşların peşəkarlığını və fəaliyyətin effektivliyini artırmağa imkan verir.

Ərazi prinsipi. Bu prinsipə müvafiq olaraq inzibati fəaliyyəti həyata keçirən müxtəlif istiqamətli aparat və xidmətlərin yaradılması zamanı onların yerləşdiyi və fəaliyyət göstərdikləri inzibati ərazi qurumlarının (rayon, şəhər və s.) xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması vacibdir.

İnzibati ərazi vahidlərinin xüsusiyyətlərinə xüsusən, coğrafi mühit, əhalinin sayı, demoqrafik mühit, əməliyyat şəraiti və s. xüsusiyyətlər aiddir.

Xətti prinsip. Bu prinsipin tətbiq edilməsi inzibati fəaliyyəti həyata keçirən elə növ aparat və xidmətlərin təşkilini təmin edir ki, bu zaman hər bir rəhbər öz səlahiyyətləri çərçivəsində tabeçiliyində olanlarla münasibətdə idarəetmənin bütün hüquq və funksiyalarına malik olur. Belə təşkilətdə hər bir tabeçilikdə olanın yalnız bir bilavasitə rəisi olur və tabeçilikdə olanın bütün fəaliyyət məsələləri də onun səlahiyyətində olur. Xətti prinsip adətən sayına görə böyük olmayan işçilərin qrup və kollektivinin təşkili zamanı və işin nisbətən mürəkkəb olmadığı və dar ixtisaslaşmanın tələb edilmədiyi yerlərdə tətbiq edilir. Bu prinsip əsasında daha çox tabeçiliyində heç kəs olmayan bilavasitə icraçılar idarə olunarkən aşağı təbəqəli aparatlar təşkil edilir. Xüsusən, polisə post-patrul xidmətinin nizami bölmələrinin təşkilinin əsasını xətti prinsip təşkil edir.

Funksional prinsip. DİO-nun (polisə) aparat, xidmət və bölmələrinin mürəkkəb strukturlu olması zamanı vahid rəhbər bütün səlahiyyətləri həyata keçirmək iqtidarında olmur. Bununla bağlı olaraq xətti struktur funksional strukturla əlaqələndirilir.

Funksional prinsipin mahiyyəti maddi-texniki (təsərrüfat), maliyyə, kadr, orqanın işinin planlaşdırılması funksiyasını və s. kimi təminedicisi və əlaqələndirici funksiyaları realizə edən xidmət və bölmələrin yaradılmasından və fəaliyyətindən ibarətdir. Aparatın (xidmətin) strukturunun yaradılması zamanı funksional prinsipin tətbiq edilməsi rəhbərə funksional bölmələr vasitəsi ilə konkret məsələləri həll etmək imkanını verir.

Funksional prinsip əməyin ixtisaslaşdırılmasını, məsələlərin peşəkarcasına həllini təşkil edir, nəzarətin təsir qüvvəsini artırır, rəhbərlərin işlərini sadələşdirir. Belə ki, burada funksional aparatlar idarəçilik təsirini xətti və sahəvi bölmələrə özləri bilavasitə deyil, onların daxil olduqları orqanın rəhbəri vasitəsilə göstərilir.

Tabəçilik prinsipi. DİO-nun (polis) inzibati fəaliyyətinin bu prinsipinə əsasən inzibati fəaliyyətlə məşğul olan daxili işlər orqanlarının (polis) aşağı təbəqəli orqan, aparat, xidmət, bölmə və digər təşkilati strukturlarının gündəlik fəaliyyətlərinin dövlətin ümumi siyasətinə müvafiq olaraq istiqamətləndirilməsinə imkan yaradılır, Respublika miqyasında qabaqcıl təcrübənin ümumiləşdirilməsi ilə ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinin forma və metodlarının mütəmadi olaraq təkmilləşdirilməsi təmin edilir və onların gündəlik fəaliyyətlərinə nəzarət edilir.

"Polis haqqında" Azərbaycan Respublikasının 28 oktyabr 1999-cu il tarixli Qanununun 12-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən "Polis haqqında" Qanunun müddələrinin icrasına idarədaxili və idarədənənar həyata keçirilir.

Polisin fəaliyyətinə idarədaxili nəzarəti Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində Daxili İşlər Nazirliyi, idarədənənar nəzarəti isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti həyata keçirir.

Beləliklə, tabəçilik prinsipinə əsasən yerli şərait və xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla mərkəzləşdirilmiş (ümumi) rəhbərlik ilə bilavasitə rəhbərlik uyğunlaşdırılır.

Təşkilati prinsiplərin ikinci qrupuna – inzibati fəaliyyətin subyektləri arasında səlahiyyətlərin səmərəli bölüşdürülməsi; bu fəaliyyət subyektlərinin işlərinin nəticələrinə görə onların məsuliyyəti; vahid rəhbərliyin və kollegiallıqla uyğunlaşdırılması prinsipləri daxildir.

Səlahiyyətlərin səmərəli bölüşdürülməsi prinsipi – hər bir orqanın, aparatın, xidmətin, bölmənin və işçinin vəzifələrinin, hüquqlarının və vəzifə borclarının

hüquqi cəhətdən möhkəmləndirilməsini, inzibati fəaliyyətdə onların qarşılıqlı münasibətlərinin nizamlanmasını nəzərdə tutur.

İşin nəticələrinə görə məsuliyyət prinsipi səlahiyyətlərin səmərəli bölüşdürülməsi prinsipi ilə inzibati fəaliyyəti həyata keçirən aparat, xidmət, bölmə və işçilərin öz işlərinin nəticələrinə görə məsuliyyəti prinsipi sıx bağlıdır. İnzibati fəaliyyət subyektlərinin fəaliyyətində aşkar olunan çatışmamazlıqlar və nöqsanlar onlar üçün intizam və digər məsuliyyətə səbəb olur. Məsuliyyətin müəyyən edilməsi işin keyfiyyətinin və effektivliyinin artmasına səbəb olur, əməkdaşlar tərəfindən xidməti vəzifələrinə vicdanla yanaşmağı, rəislərdə tabeçiliklərində olanlara qarşı tələbkarlığı, insanlara diqqətli və qayğıkeşliklə yanaşma münasibətini tərbiyə edir.

Təkbəşçiliğin və kollegiallığın uyğunlaşdırılması. DİO-nun fəaliyyəti təkbəşçilik prinsipi əsasında təşkil edilir. DİO-nun (polis) fəaliyyətinin bu prinsipi əsasında təşkil edilməsi lazımı nizam-intizamı, mütəşəkkilliyi, işdə operativliyi, tapşırılmış işə görə işçinin şəxsi məsuliyyətini təmin edir.

Bununla yanaşı, təkbəşçilik daha vacib və mürəkkəb məsələlərin kollegial surətdə müzakirəsini istisna etmir. Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətində təkbəşçiliğin və kollegiallığın uzlaşdırılması prinsipi aparat, xidmət və bölmələrə rəhbərlikdə təkbəşçiliğin inzibati fəaliyyətin əsas kompleks məsələlərinin kollegial surətdə (kollektiv surətdə) müzakirə etməklə işin nəticələrinə görə rəhbərin şəxsi məsuliyyəti ilə uzlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Bu da birtərəfli, subyektiv qərarların qəbul edilməsindən çəkinməyə imkan verir.

Məsələlərin kollegial müzakirəsinin yayılmış forması kimi orqan, aparat, xidmət və bölmənin rəisinin yanında əməliyyat-xidməti müşavirələrin keçirilməsini göstərmək olar. Beləliklə, təkbəşçilik formasında operativ sərəncamvermə cari məsələlərin həlli və kollegial surətdə müzakirə edilmiş qərarların həyata keçirilməsi ilə əlaqələndirilir.

Mühazirəmizin üçüncü sualının açıqlanmasını yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, mühazirəmizin bu sualının açıqlanması ilə əldə etdiyiniz nəzəri biliklər, sizin gələcək fəaliyyətinizdə həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsi ilə birinci növbədə daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin prinsipləri, ikinci növbədə isə onların növləri barədə nəzəri biliklər əldə etmiş oldunuz.

Mühazirəmizin bu sualının açıqlanması vasitəsi ilə əldə etdiyiniz bu nəzəri bilikləri siz gələcək xidməti fəaliyyətinizdə rəhbər tutmaqla öz xidməti vəzifələrinizi düzgün və qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq yerinə yetirmiş olarsınız.

NƏTİCƏ

Mühazirəmizi yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, bu günkü mühazirəmizin mövzusunun suallarının açıqlanması vasitəsi ilə əldə etdiyiniz biliklər sizin gələcək fəaliyyətinizdə həm nəzəri, həm də təcrübi cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Mühazirəmizin gedişatından və mövzumuzun suallarının açıqlanmasından daxili işlər orqanlarının (polis) qarşısında duran əsas vəzifələrin yerinə yetirilməsində inzibati fəaliyyətin rolunun nə qədər böyük olduğunu gördünüz. Digər tərəfdən isə siz, gələcəkdə hansı xidməti sahədə xidmət göstərəcəyinizdən asılı olmayaraq, funksional xidməti vəzifələrinizi yerinə yetirərkən bu və ya digər dərəcədə inzibati fəaliyyətlə məşğul olacaqsınız.

"Polis haqqında" Qanunun 3-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən polisin əsas vəzifələrinin yerinə yetirilməsində də inzibati fəaliyyətin rolu böyükdür. Digər tərəfdən isə "Polis haqqında" Qanunun 14 və 16-cı maddələrinə əsasən "ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi" və "yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi" sahələrində polis əməkdaşının vəzifələri müəyyən edilmişdir. Daxili işlər orqanlarının (polis) inzibati fəaliyyətinin mahiyyəti məhz, bu vəzifələrin bilavasitə inzibati fəaliyyət vasitəsi ilə yerinə yetirilməsindən ibarətdir.

Göstərilən bu müddəalara əsaslanaraq, qeyd etmək istərdim ki, bu günkü mühazirəmizin mövzusu vasitəsi ilə zəruri olan nəzəri bilikləri mənimsəməklə siz, gələcək fəaliyyətinizdə gündəlik xidməti vəzifələrinizi düzgün və dönmədən qanunçuluğun tələblərinə riayət etmiş olarsınız.

Ən nəhayət, mühazirəmizin mövzusunun suallarının açıqlanması ilə əldə etdiyiniz nəzəri bilikləri təcrübədə düzgün tətbiq etməklə siz, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsindən irəli gələn dövlətin ali məqsədi olan insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin olunması sahəsində üzərinizə düşən vəzifələri və qanunçuluğun tələblərini yerinə yetirmiş olarsınız.